

УДК 378.4 (477.54) «1962–1985»

М.М. Кучемко

**ВЧЕНА РАДА ХАРКІВСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО ПЕДАГОГІЧНОГО ІНСТИТУТУ
ім. Г.С. СКОВОРОДИ в 1960-ті – ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ 1980-х рр.**

У статті окремими смисловими частинами аналізується діяльність Вченої Ради ХДПІ ім. Г.С. Сковороди в 1963–1985 рр., коли її робота була обмежена рамками авторитарної влади хрущовського і брежнєвського політичних режимів.

Ключові слова: Вчена Рада; навчально-виховний процес, викладачі, студенти, вчителі.

В статье отдельными смысловыми частями анализируется деятельность Учёного Совета ХГПИ им. Г. С. Сковороды в 1963 – 1985 гг., когда его работа была ограничена рамками авторитарной власти хрущёвского и брежневского политических режимов.

Ключевые слова: Учёный Совет, учебно-воспитательный процесс, преподаватели, студенты, учителя.

The activity of Academic Council of KGPI named after G. S. Skovoroda in 1963 – 1985 when its work was limited by the bounds of authoritarian government of the Khrushchev and Brezhnev eras is analyzed in the article by separate sense parts.

Key words: Academic Council, educational process, lecturers, students, teachers.

Постановка проблеми. Вчена Рада інституту – його основний мозковий центр. Немає таких питань вузівського життя, які б в тій чи іншій мірі не знаходили відображення в його роботі. Як правило, у розглянутий період, обговорення основних проблем на засіданнях Ради ретельно готувалось, а її рішення носили характер колективного розуму. Це визначає значимість узагальнень, висновків і рекомендацій, які приймалися Радою для забезпечення ефективної діяльності педагогічного колективу в навчальній, методичній, науковій, виховній роботі та інших напрямках підготовки фахівців.

Безумовно, в авторитарному суспільстві, яким був СРСР у хрущовські і брежнєвські часи, на зміст і характер роботи Ради суттєво впливали політичні рішення партійних і державних структур, що приймалися владними органами, як в цілому в країні та в Республіці, так і в системі освіти та науки. Проте, як свідчать матеріали, пропоновані читачеві в даній статті і в цих складних умовах колективний розум Вченої Ради забезпечував високий рівень підготовки вчительських кадрів в ХДПІ ім. Г.С. Сковороди.

Аналіз актуальних досліджень. Діяльність Вченої Ради ХДПІ ім. Г.С. Сковороди в 1963 – 1985 рр. ніхто не аналізував. Найвні у пресі фрагментарні відомості з цієї проблеми автор статті використовував у повній мірі. Але основою її змісту є матеріали, що зберігаються в архівах.

Виклад основного матеріалу. За встановленим у попередні роки порядком в 1960-ті – першій половині 1980-х років Вчена Рада інституту раз на три роки за поданням ректора затверджувалась Міністерством освіти УРСР, після чого оголошувалась наказом по інституту. Чисельність її не перевищувала 30-35 осіб.

Керівництво Радою здійснювали ректори інституту Г.І. Ломов (10.12.1962 – 26.06.1966), М.Ф. Гетманець (26.07.1966 – 16.11.1970), М.Ф. Бойко (16.11.1970 – 12.12.1980), з 1981 р. – І.Ф. Прокопенко. Його вченими секретарями були Г.В. Павловська, О.Г. Муромцева, Н.Я. Дніпровська, О.Г. Аксьонова, В.П. Андрущенко, А.О. Свашенко, Н.О. Воскресенська.

Значний внесок у роботу Ради в цей період внесли її найбільш активні члени: проректори інституту С.І. Дорошенко, Г.В. Єльнікова, В.І. Євдокимов, А.К. Ісиченко, О.М. Микитюк, І.О. Наумов, К.М. Романовський, Г.В. Троцько; декани – С.Ю. Балбенко, М.В. Гадецький, М.Ф. Гетманець, О.П. Єфимець, В.К. Замніус, О.В. Зеленько, Г.В. Коваленко, І.О. Кірюхіна, Л.Є. Логінова, Л.А. Лісиченко, В.Ф. Медведєв, Г.В. Рошупкін, І.І. Солошенко, В.Д. Стасенко, В.А. Тітарь, С.М. Філь, Л.П. Юрченко, А.П. Ярещенко; завідувачі кафедрами В.Б. Андронова, С.П. Бочарова, А.С. Борщевський, О.К. Венцовський, І.Б. Васильова, Н.О. Воскресенська, Ф.І. Дніпровий, В.А. Друзь, П.О. Євдокимов, Я.М. Жовнір, О.В. Зеленько, А.І. Зільберштейн, А.В. Івойлов, Г.В. Калашнікова, О.П. Крапивний, Л.І. Каданер, В.А. Комаренко,

В.І. Лозова, М.М. Овчинников, Л.Д. Попова, А.С. Пирогов, Г.В. Павловська, А.Л. Світлична, Я.Р. Синельников, Г.Т. Сословська, І.Т. Федоренко, В.К. Філіпов, Л.Г. Фрізман, М.А. Челлак; керівництво партійної, профспілкової та комсомольської організації А.В. Алексеев, К.В. Астахова, С.Ю. Балбенко, А.В. Губа, В.В. Курченко, В.В. Корженко, Н.П. Логвинова, О.М. Микитюк, Е.О. Невальоний, П.Ю. Одуха, Л.М. Плиско, Л.Д. Попова, Л.Д. Павлова, О.В. Попков, І.Ф. Турко, М.Є. Фінкель, Г.В. Шабайдаш, Н.М. Якушко та багато ін.

У 1960-ті – першій половині 1980-х років були внесені деякі корективи в організацію роботи Вченої Ради. Їй було наказано проводити свої засідання 1 раз (іноді 2 рази) на місяць, причому на кожному засіданні обов'язково обговорювати питання пов'язані з навчально-виховним процесом: стан навчальної чи наукової роботи на факультеті, кафедрі; якість викладання циклу споріднених дисциплін, стан формування професійних практичних навичок у майбутніх вчителів. Раз на два роки заслуховувались звіти деканів про навчальну, методичну, наукову та виховну роботу на факультетах.

З метою ретельної підготовки питань до засідань Ради в 1973 - 74 н. р. при ній були створені навчально-виховна та науково-методична комісії. Але для підготовки більшості питань в наступні роки навчальна частина за місяць до чергового засідання призначала спеціальні комісії, до складу яких, як правило, входили найбільш досвідчені викладачі, включені в резерв керівних кадрів. Члени комісії вивчали досвід роботи кафедри, деканату за заданим напрямком, відвідували заняття, аналізували їх, виробляли рекомендації щодо покращення конкретної ділянки роботи. Результати роботи комісії зазвичай лягали в основу проекту рішення Ради, з яким кожен член Ради ознайомлювався завчасно. З 1977 р. відповідно до рішення Колегії Міністерства освіти України в інституті стали проводити не менше двох розширених засідань Ради – на початку 1-го та на початку 2 семестру з ґрунтовним аналізом роботи і визначенням завдань на семестр.

Рада суворо контролювала виконання своїх рішень. На початку 1980-х років були запроваджені контрольні картки, в яких фіксувалися її доручення посадовим особам та робилися відмітки про вжиття відповідних заходів.

Відомо, що діяльність колективу інституту в розглянутий період проходила в умовах застою в економічному та соціальному житті суспільства, політичного консерватизму брежневського режиму, духовної закріпаченості радянських лю-

дей нездійсненними ідеями будівництва комунізму, а потім розвиненого соціалізму. У ці роки було прийнято велику кількість партійних і державних документів, що регламентували життєдіяльність системи загальноосвітньої та вищої школи, які в роботі Вченої Ради займали провідне місце. Усі принципові питання навчальної, методичної, наукової та виховної роботи Вчена Рада розглядала через призму вимог рішень чергових з'їздів КППС і КПУ, пленумів ЦК КППС та КПУ, постанов ЦК КППС і РМ СРСР, рішень колегії Міністерства освіти СРСР та УРСР, наказів міністрів освіти країни і республіки.

Безумовно, рішення по вищій школі акумулювали в своєму змісті величезний досвід розвитку всіх видів освіти в країні, який, як відомо, був не гіршим у світі і цілком забезпечував потреби суспільства у спеціалістах вищої кваліфікації, в т.ч. вчительських кадрах. Вимоги і рекомендації цих документів певною мірою сприяли поступальному розвитку і вдосконаленню навчально-методичної, наукової та виховної роботи в інституті, активізації соціальної активності вузівського колективу, боротьбі за підвищення успішності студентів і якості роботи навчальних підрозділів.

Однак головна негативна сторона цих документів – крайній ступінь їх політизації та ідеологізації. Центральні органи вимагали від ВНЗ проводити широкі політичні кампанії з викладачами та студентами у зв'язку з черговими з'їздами партії, пленумами ЦК КППС, ювілеями (50-річчя утворення СРСР, 60-річчя Жовтневої революції, 100-річчя з дня народження В.І. Леніна, 50-річчя піонерської організації тощо), організувати соціалістичне змагання з нагоди їх зустрічі, займатися прославленням уявних успіхів радянських людей у виконанні п'ятирічних планів, створювати ауру непогрішимості зовнішньої та внутрішньої політики та практики «керівної і спрямовуючої сили» суспільства та її лідерів.

Все це змушувало Вчену Раду значну частину часу витрачати малопродуктивно, на шкоду практичному вирішенню навчально-виховних завдань. Крім того, в цій ситуації, коли чергову політичну подію потрібно було ознаменувати новими успіхами в праці, для їх досягнення деякі члени Ради, що займали в інституті ключові посади (декани, завідувачі кафедрами) та й у цілому частина професорсько-викладацького складу знижували вимогливість до навчання студентів, завищували оцінки (хоча офіційно соціалістичне змагання за навчання не проводилось), недостатньо гостро реагували на недоліки і навіть допускали випадки прикра-

шання звітності. До честі Вченої Ради, подібного роду факти знаходили гостру оцінку його основного складу.

У період відновлення загублених позицій в підготовці багатопрофільних вчительських кадрів, що охопив 1960-ті роки, Рада відводила центральне місце підвищенню якості навчальної та методичної роботи. Це зумовлювалося різким наростанням її обсягів у зв'язку з відновленням з 1962-63 н. р. фізико-математичного, природничого та філологічного факультетів із щорічним набором на кожному по 100 осіб, необхідністю постійного вдосконалення її форм і методів, змінами у навчальних планах та програмах навчання, підвищенням вимог до якості професійної підготовки випускників.

На засіданнях Ради щорічно обговорювалися навчально-планувальні документи, аналізувалися підсумки поточної успішності, екзаменаційних сесій і державних іспитів, визначалися завдання підготовки студентів до різних видів педагогічної практики та підводилися її підсумки, вживалися заходи щодо поліпшення організації самостійної роботи студентів у навчальний та позанавчальний час, розроблялися шляхи раціонального використання факультетами навчально-матеріальної бази і організації навчального процесу в навчально-оздоровчому таборі «Гайдари» у літній час.

При обговоренні цих та інших питань Рада звертала особливу увагу на вдосконалення навчально-методичної роботи і контроль за її якістю на факультетах та кафедрах. З цією метою, окрім загального підведення підсумків успішності студентів та стану навчального процесу на його засіданнях періодично слухалися звіти деканів та завідувачів кафедрами про стан професійної підготовки студентів і вживались заходи щодо її поліпшення, про якість викладання окремих дисциплін, про методичну допомогу молодим викладачам та інші.

В інтересах підвищення якості навчального процесу та методичної роботи Рада вимагала від навчальної частини інституту, факультетів і кафедр введення на ділі 36-годинного робочого тижня, чіткого планування лекцій та практичних занять, введення на кожному факультеті графіків самостійної роботи студентів, оптимізації завдань студентам для відпрацювання навчального матеріалу у позанавчальний час, створення на факультетах бібліотек і читальних залів та неприпустимості їх використання як аудиторій, надання належної допомоги першокурсникам та посилення уваги до випускників. Ці та інші рекомендації Ради позитивно позначались на підвищенні якості навчального процесу і успішності студентів. Разом з тим, далеко не всі

рішення і рекомендації Ради були доведені до кінця. До того ж часто очевидні проблеми, які необхідно було вирішити в інтересах навчального процесу були не в його компетенції або вважались недоторканими з політичних та ідеологічних міркувань. Так, вже тоді, багато членів Ради розуміли, що навчальний план потребує коректування у бік збільшення годин для вивчення профільюючих дисциплін (у 1966 р. з 3500 годин планових занять лише 304 відводились на педагогічні дисципліни і методику викладання) [11], що студенти непомірно перевантажені конспектуванням «першоджерел» з суспільних наук, значна частина навчального часу витрачається не за призначенням (вивчення різних політичних «матеріалів» і «рішень», участь у збиранні врожаю тощо), однак вжити практичних дій щодо усунення цих негативних явищ самостійно не могли.

Слід відмітити, що Рада приділяла значно менше уваги організації навчального процесу студентів-заочників, аніж навчання студентів стаціонару, хоча це питання вимагало до себе пильної уваги. Станом на 1 вересня 1966 р. в інституті навчалися 4475 студентів, з них на заочному і вечірньому відділеннях 2560 осіб, тобто 55% від їх загальної кількості [2]. Успішність на заочному відділенні була значно нижчою, ніж на стаціонарі. Так, за підсумками літньої екзаменаційної сесії 1968 р. склали повністю іспити на всіх 7 факультетах заочного відділення 66,4% студентів [3], в той час як на стаціонарі цей показник складав 93,5% [4].

У зв'язку з цим в 1968 р. на засіданні Вченої Ради було прийнято принципово нове рішення – про організацію роботи з заочниками в міжсесійний період. Це дозволило розвантажити зимову та весняну екзаменаційні сесії, уникнути нагромадження в один і той же час різних форм навчального процесу, зменшити перевантаженість студентів та викладачів у короткий час сесії. Крім того, на початку 1968 - 69 н. р. заочний відділ інституту був реорганізований – контингент студентів-заочників та методисти були передані у ведення деканатів стаціонарних факультетів. У листопаді 1969 р. в порядку контролю Рада заслухала проректора заочного навчання В.Д. Тимченко про виконання цього рішення і констатувала, що вперше у 1969-70 н. р. була налагоджена міжсесійна робота студентів-заочників, активізована їм допомога з боку факультетів та кафедр, покращала якість занять за рахунок скорочення по годинників і контроль за навчальним процесом, заочники краще стали забезпечуватись необхідною літературою та іншими навчально-матеріальними посібниками [5].

Реорганізація широкопрофільного педагогічного ВНЗ в інститут фізичного виховання не сприяла активізації наукової роботи викладачів та студентів. На початку 1960-х років багато позицій в наукових дослідженнях, досягнуті до другої половини 1950-х років, були загублені. Знизився науковий потенціал професорсько-викладацького складу. З ВНЗ пішли багато перспективних дослідників, що стали незабаром докторами наук в інших ВНЗ міста. Тому, 1960-ті роки в науковому житті інституту характеризуються відновленням втрачених позицій, поступовим нарощуванням дослідницької роботи.

Рада інституту в цей період робила всі можливі заходи з активізації наукових досліджень. На її засіданнях щорічно розглядалися та затверджувалися плани науково-дослідної роботи, заслуховували звіти викладачів і аспірантів про хід роботи над дисертаціями, надавалися необхідні умови (творчі відпустки, річна аспірантура, зниження навчального навантаження) тим з них, кому потрібен був час для їх завершення. Особлива увага приділялася докторантам. Рада заслухала звіти О.П. Крапивного, С.Я. Островського, Л.П. Карпенка, І.І. Солошенка про їх роботу над докторськими дисертаціями та прийняла адекватні рішення.

У ці роки налагоджувалась робота створених в інституті наукових лабораторій. Рада проаналізувала стан роботи наукової лабораторії кафедри педагогіки (1965 р.) та наукової лабораторії біомеханіки (1966 р.) і прийняла заходи щодо підвищення їх науково-дослідної діяльності, у тому числі в сфері виконання госпдоговірних тем, вартість робіт з яких на кафедрах протягом 1960-х років зроста майже удвічі (з 18 тис. крб. у 1961 р.) до 31,1 тис. крб. у 1971 р.) [6].

До кінця 1960-х років прийняті Радою заходи щодо поліпшення наукової роботи дали позитивний результат. Вже у 1966 р. співробітники інституту опублікували 99 наукових робіт, отримали декілька патентів на винаходи, група викладачів-істориків взяла участь у створенні великої енциклопедії «Історія сіл та міст Харківської області» [7].

Посилилась увага Ради і до науково-дослідної роботи студентів, роль якої значно зроста після видання наказу Міністра вищої та середньої спеціальної освіти СРСР № 186 від 18 червня 1961 р., який оголосив нове «Положення про науково-дослідну роботу студентів вищих навчальних закладів», відповідно до якого студенти отримали можливість брати участь у виконуваних кафедрами науковими лабораторіями держбюджетних і госпдоговірних науково-до-

слідних робіт, виконувати курсові і дипломні роботи з реальної наукової тематики, розробляти конкретні наукові завдання в період виробничої практики та в наукових експедиціях, брати участь в конструкторській роботі, раціоналізації і винахідництві. Згідно з цим наказом голова Ради наукового студентського товариства став входити до складу Ради інституту [1].

Рада інституту щорічно аналізувала стан науково-дослідної роботи студентів, представляла їх кращі наукові роботи на всесоюзних, республіканських, обласних та міських конкурсах, рекомендувала до публікації у збірнику тез наукових студентських конференцій найбільш значущі результати досліджень.

Наукова робота сприяла підвищенню наукового потенціалу професорсько-викладацького складу. У звітах інституту зазначається, що Рада в ці роки витратила чимало зусиль щодо укомплектування кафедр фізико-математичного, природничого та філологічного факультетів кваліфікованими кадрами. До 1965 - 66 н. р. був досягнутий рівень 1950-х років за чисельністю професорів і викладачів (197 осіб) [8]. Важливо відзначити, що третину викладачів (48 осіб) мали досвід роботи в школі [9]. Значно підвищилась увага Ради до роботи аспірантів, і перш за все, до тих з них, хто проходив підготовку за спеціальностями: теоретична і математична фізика, фізика твердого тіла, фізіологія людини та тварин, ботаніка і зоологія. У 1970 році 30 аспірантів з 45 проходили підготовку по кафедрах фізики, хімії та математики [10].

Разом з тим, підвищувалась вимогливість до професійного рівня всіх категорій викладацького складу, особливо до керівників кафедр. Достатньо відмітити, що в 1963 – 1969 роках на Раді заслуховували звіти близько 30 завідуючих кафедрами про їх роботу, причому частина з них супроводжувалась перевиборами на цю посаду.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бюллетень Министерства высшего и среднего специального образования СССР, 1961. – № 8. – С. 15-16.
2. Государственный архив Харьковской области (далее ГАХО), ф. Р. – 4293, оп. 3, д. 219, л. 2.
3. ГАХО, ф. 4293, оп. 3, д. 458, л. 23.
4. ГАХО, ф. 4293, оп. 3, д. 375, л. 17.
5. ГАХО, ф. 4293, оп. 3, д. 555, л. 43.
6. ГАХО, ф. 4293, оп. 2, д. 993, л. 3. Отчёт о научно-исследовательской работе институ-

- та за 1971 – 1975 гг. – С. 50. – Текущий архив інститута.
7. ГАХО, ф. Р. – 4293, оп. 3, д. 369., л. 2.
 8. ГАХО, ф. Р. – 4293, оп. 2, д. 276, л. 27.
 9. ГАХО, ф. Р. – 4293, оп. 2, д. 1116, л. 12.
 10. ГАХО, ф. Р. – 4243, оп. 2, д. 556, л. 14.
 11. Радянська освіта. - 1966. – 8 червня.
-